

Sjaak van der Geest

21 Sjaak van der Geest
Winsten, gezondheidszorg en de Derde Wereld

Is de westerse gezondheidszorg in ontwikkelingslanden slechts een doekje voor het bloeden? Vincente Navarro stelde een bloemlezing samen van tijdschriftartikelen over dit onderwerp.

Winsten, gezondheidszorg en de Derde Wereld

Vincente Navarro (ed.): *Imperialism, health and medicine*, Baywood Publishing Comp., Farmingdale (N.Y.), 1981. Prijs: \$ 14,-.

The International Journal of Health Services heeft zich in de korte tijd van zijn bestaan – het werd opgericht in 1971 – ontwikkeld tot een belangrijk kritisch tijdschrift over de gezondheidszorg in de gehele wereld. Hoofdredacteur Vincente Navarro, vooral bekend om zijn boek *Medicine under Capitalism*, was vorig jaar november de trekpleister op het drukbezochte Wemos-congres over medische ontwikkelingssamenwerking in Amsterdam. Deze Navarro, een Spaanse arts, nu hoogleraar aan de Johns Hopkins Universiteit in Baltimore, heeft uit de jaargangen 1974-1979 twaalf artikelen geselecteerd en herdrukt in de bundel *Imperialism, health and medicine*.

Het resultaat is in vele opzichten geslaagd te noemen. Zelden zal men een bloemlezing van tijdschriftartikelen aantreffen die zo'n eenheid vormen, want ondanks de verscheidenheid van auteurs en onderwerpen is er duidelijk sprake van één centrale visie. In praktisch alle bijdragen betogen de auteurs dat pogingen om gezondheid en welzijn te verbeteren vaak slechts schijnoplossingen zijn die fundamentele problemen versluieren en op die manier zelfs helpen bestaande toestanden te laten voortduren. Voorbeelden van zulke schijnoplossingen zijn family-planning, acties voor mensenrechten, ontwikkelingsprojecten en voedselhulp.

Een tweede centrale gedachte van het boek is dat in het kapitalistische denken, dus ook in de kapitalistische gezondheidszorg, de winsten vóór de mensen gaan. Navarro vat de hoofdgedachte van zijn boek als volgt samen: '... de voornaamste oorzaak van ziekte en dood in de arme delen van de wereld van vandaag, waar het grootste deel van de mensheid woont, is niet schaarste, en ook niet de industrialisering, zelfs niet de zo vaak aangekondigde bevolkingsexplosie. De voornaamste oorzaak is de manier waarop macht over hulpbronnen wordt uitgeoefend in die landen waar de meerderheid van de bevolking geen macht over hulpbronnen heeft (p. 7)'. Navarro werkt deze gedachte verder uit in het eerste hoofdstuk: zonder veranderingen in de verdeling van goederen zijn er geen verbeteringen te verwachten in de gezondheidstoestand. Chossudovsky, in het tweede hoofdstuk, schrijft dat de politiek van 'eerbiediging van mensenrechten' misleidend is. De economische uitbuiting waarmee die politiek volgens hem gepaard gaat, houdt immers een voortdurende schending van mensenrechten in die niet opgemerkt wordt. Navarro voegt daar, in het volgende hoofdstuk, aan toe dat zelfs binnen de Verenigde Staten structurele problemen weggemoffeld worden onder een overdreven nadruk op slechts enkele bepalingen van de Verklaring over de Rechten van de Mens. Ball betoogt vervolgens dat droogte en hongersnood in de Sahel niet puur natuurlijke rampen zijn, maar mede veroorzaakt worden door roofbouw waartoe de bewoners waren

overgegaan om in het proces van 'onderontwikkeling' te overleven. Deze vernietiging van hun eigen bestaansbronnen maakt hen bovendien nog meer afhankelijk van westers kapitaal. Het is wel heel ironisch dat deze roofbouw volgt op een lange periode van traditionele landbouw waarin men uiterst zorgvuldig met het milieu omging.

Politieagent

De twee volgende hoofdstukken houden twee soorten gezondheidsprojecten tegen het licht die de Verenigde Staten in ontwikkelingslanden uitvoeren. Donaldson geeft een gedetailleerd historisch verslag van de oprichting van een medische opleiding in Thailand, waarin hij laat zien hoe via Amerikaanse bemoeienissen het westerse type van de professionele arts de dominerende figuur werd in de Thaise gezondheidszorg en hoe een meer realistische oplossing voor de problemen van het land – inschakeling van 'paramedisch' personeel – vrijdeld werd. Taussig trekt een parallel tussen gezondheidszorg en landbouw in Columbia: Amerikaanse ontwikkelingshulp op beide gebieden leidt naar zijn oordeel tot een verslechtering van de positie van de armen en blijkt alleen voordelig voor de elite, omdat de hulpprogramma's de werkelijke – politiek-economische – oorzaken van armoede, honger en ziekte niet aanroeren. Dit artikel gaf aanleiding tot een fel debat in *The International Journal of Health Services*, maar daar is in deze bundel niets meer van te merken.

In een provocerend artikel beschrijft Breilh vervolgens 'community medicine' als een politieagent die tot taak heeft de orde te bewaken die noodzakelijk is voor optimale kapitalistische produktie. Opmerkelijk is dat de term 'medical police' reeds in 1779 werd gebruikt door een zekere John Peter Franks om de zijns inziens eigenlijke functie van gezondheidszorg in Engeland aan te duiden. Twee artikelen van Hofsten en Mass bekritisseren de neo-malthusiaanse filosofie van programma's voor geboortebepaling in ontwikkelingslanden. De auteurs betogen dat die programma's meer de belangen van de rijke dan die van de arme landen dienen. De laatste drie hoofdstukken richten zich vooral op de rol van multinationale ondernemingen in de gezondheidsproblematiek. De stelling van de drie schrijvers is dat deze bedrijven in hun streven naar winst-vergroting een ernstige bedreiging vormen voor het welzijn van de bevolking in ontwikkelingslanden. Elling werkt dit uit voor gevaarlijke industrieën, Bader voor de fabrikanten van babyvoeding en Lall en Bibile voor de farmaceutische industrie.

Interne logica

De eensgezindheid die spreekt uit de artikelen kan de indruk wekken dat de auteurs geloven in een groot internationaal complot dat er op gericht is arme bevolkingen onderdrukt te houden. Navarro wijst er in zijn inleiding op dat er geen behoefte is aan zo'n samenzweringstheorie. Het kapitalistische systeem heeft een 'interne logica' waarin de ideologie van de dominerende – westerse – landen wordt overgedragen als de enig juiste visie op de werkelijkheid, dat wil zeggen de visie die een 'oplossing' weet voor het probleem armoede. Uit de bijdragen in deze bundel kan men concluderen welk een rampzalige vergissing dit is.

De meeste artikelen zijn zeer overtuigend in de presentatie en interpretatie van hun ge-

vens. Toch blijven er na lezing wel wat vragen hangen. Twee ervan wil ik kort noemen.

De auteurs bekritisseren de gezondheidszorg als een ideologisch werktuig van het kapitalisme. Het probleem met ideologiekritiek is echter dat de criticus ook een ideologie heeft (en degene die dat zegt ook, enzovoorts...). Navarro's centrale gedachte, die inderdaad ideologische trekken krijgt, is dat kapitalisme *wezenlijk* ziek-makend is – het stelt winst immers boven mensen – en niet in staat zichzelf te veranderen. Deze gedachte heeft een uiterst belangrijke rol gespeeld bij de samenstelling van deze bundel, evenals bij het redactionele beleid van zijn tijdschrift. Deze visie op kapitalisme weerhoudt hem ervan welwillend te kijken naar pogingen tot verbetering van menselijk welzijn die niet geheel met het vrije-markt-beginsel breken. Pogingen om *binnen* het kapitalistisch systeem ziek-makende factoren weg te nemen, lijkt hij bij voorbaat af te wijzen. Alle auteurs 'volgen' hem daarin, misschien met uitzondering van Elling die er op wijst dat industrieën in socialistische landen van Oost-Europa even schadelijk zijn voor de gezondheid van de arbeiders als industrieën in het kapitalistische Westen.

Alternatief

Nauw daarmee samenhangend is de vraag naar het alternatief. Onder welke omstandigheden, en vooral onder welk politiek-economisch systeem, mag men dan *echte* verbeteringen van menselijk welzijn in ontwikkelingslanden verwachten? Het is duidelijk dat de meeste auteurs *geloven* (want 'geloven' dat blijft het) dat zoiets mogelijk zal zijn in een socialistische maatschappij. Een kritische studie over gezondheid en gezondheidszorg in zo'n socialistische maatschappij had dan ook niet mogen ontbreken in dit boek.

Zoals reeds gezegd, de enige auteur die wel een gebaar in die richting maakt is Elling die laat zien dat ook in socialistische landen van Europa de winsten vaak meer tellen dan de mensen, ook al zijn de 'kapitalistische uitbuiters' dan afgevoerd, en vereist de theorie van het socialisme, in tegenstelling tot die van het kapitalisme, geen economische groei.

Elling verwoordt het dilemma van de socialistische maatschappij bijzonder treffend met het volgende citaat van Trotski dat nog niets aan actualiteit heeft ingeboet: 'Uiteindelijk bestaat socialisme niet alleen uit het verdrijven van de uitbuiters. Als men welvarender zou zijn onder de uitbuiters, als er daar meer overvloed, vrijheid en materiële zekerheid zou zijn; als het leven *met* de uitbuiters beter zou zijn dan zonder hen, dan zou men gaan zeggen: 'Breng de uitbuiters maar terug'.

Helaas, een discussie over de vraag of het profijtbeginsel in de gezondheidszorg, mits gebonden aan wettelijke bepalingen, misschien toch enig 'profijt' kan hebben voor de gezondheid van mensen, wordt in dit, overigens voortreffelijke boek, ontweken. □

Sjaak van der Geest is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Antropologisch-Sociologisch Centrum van de Universiteit van Amsterdam.